

ROMA BONČKUTĖ

Klaipėdos universitetas, Lietuva
Klaipėda University, Lithuania

PANELĖS VIKTORIJOS KALBOS JAUSMAS

Miss Viktorija's Feeling for Language

SUMMARY

Based on Émile Benveniste's concept of subjectivity in language and rhythm, the article analyzes Šatrijos Ragana's short story *Vikutė* (1903). The writer's choice to present the narrative in diaristic form legitimized the spontaneity and openness of the main character and the individuality of the language components. In the short story, Vikutė, having discovered the beauty of the Lithuanian language, began to use this language more and more in everyday life, started writing a diary, thus creating the conditions for the realization, significance, and historicity of her individual self. Vikutė's individuality does not come from the realization that she is herself, but from the feeling of unity with others, from the discovery of herself in the lives of others, expressed via language. Assuming that a lot of autobiographical elements can be found in the short story, Vikutė's transformation into Miss Viktorija can be interpreted as Marija Pečkauskaitė's transformation into Šatrijos Ragana. Marija Pečkauskaitė's decision to identify with Lithuanian national identity and propagate it coincided with the strengthening of individuality and the need to realize it by joining the community of Lithuanian patriots.

SANTRAUKA

Straipsnyje, remiantis Émile'io Benveniste'o subjektyvumo kalboje ir ritmo samprata, analizuojama Šatrijos Raganos apysaka *Vikutė* (1903). Rašytoja, pasirinkusi pasakoti dienoraščio forma, įteisino personažo spon-taniškumą ir atvirumą, kalbos individualumą. Apysakoje Vikutė, atradusi lietuvių kalbos grožį, pradėjusi vis dažniau vartoti šią kalbą kasdienybėje, ėmė rašyti dienoraštį, susikūrė sąlygas realizuoti savąjį „aš“, atskleisti jo reikšmingumą bei istoriškumą. Vikutės individualumas randasi ne iš suvokimo, kad ji yra sa-vimi, o iš vienybės su kitais jausmo: ji atranda save kitų gyvenime ir išreiškia tai kalba. Darant prielaidą, kad apysaka labai autobiografiška, Vikutės tapsmą panele Viktorija galima interpretuoti kaip Marijos Pečkauskaitės tapsmą Šatrijos Raganą. Marijos Pečkauskaitės apsisprendimas laikytis lietuviškumo ir skleisti jį sutapo su stiprėjančiu individualumu ir poreikiu realizuoti jį, įsiliejant į lietuvių patriotų bendruomenę.

RAKTAŽODŽIAI: Subjektyvumas, kalba, ritmas, forma, tauta, istorija.

KEY WORDS: Subjectivity, language, rhythm, form, nation, history.

IVADAS

Mintis pavadinti straipsnį danų rašytojo Peterio Høego romano *Panelės Smilos sniego jausmas*¹ parafraze kilo su nuostaba tyrinėjant Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos (1877–1930) ankstyvuosius lietuviškus tekstus (Bončkutė 2019a: 122–148; Bončkutė 2019b: 239–265). Rašytoja, jaunystėje dažniausiai su tarnais ir valstiečiais kalbėdavusi žemaitiškai, 1903 m. paskelbė apysaką *Viktutė* (Šatrijos Ragana 1903). Joje Šatrijos Ragana sugebėjo palyginti minimaliomis lietuvių kalbos priemonėmis įtikinamai atskleisti lūžių epochoje vykusį jaunos merginos panelės Viktorijos virsmą iš tradiciškai priklausomos į tvirtą autonomišką moterį. Viktutė savo dienaštyje priešpriešina dvi savasties formas: tuštumą, arba nebūtį, kurią patirtų, jei pasirinktų bajoriškosios tradicijos gyvenimą, ir pilnatvę, arba būtį, kuria galėtų mėgautis, eidama veiklios moters, *lietuvių patriotų* brėžiamu keliu. Apysakoje pirmuoju asmeniu pasakojama modernaus individo radimosi istorija (plg. Speičytė 2007: 11–26) vis dar įdomi ir nūdienos skaitytojui.

Šatrijos Raganos kūrybai būdingos pralaidžios ribos tarp pirminės medžiagos ir pačių tekstų. Joje nuolat pateikiama aliuzijų į rašytojos patirtį, pasitelkiant personažus, situacijas ir veiksmo vietas – tuo pat metu ir išgalvotas, ir atpažįstamas. Tai, jog pati Šatrijos Ragana yra susipainiojusi su tekstiniu audiniu, rodo, kad ji siekė sukurti save kaip tekstą ir tekstą regėjo kaip save. Šatrijos Raganos kūrybos tyrėjai pastebi, jog pagrindiniame ankstyvosios kūrybos tekste *Viktutė* „gana akivaizdus autobiogra-

finis pagrindas“ (Speičytė 2007: 16). Brigita Speičytė mano, kad apysakoje *Viktutė* „individualistinio „aš“ kūrimasis“ glaudžiai susijęs su siekiu rasti individualią „tėvynės idėjos, kaip visuotinumą plotmės“, išraišką ir užmegzti su ja individualų santykį. Tyrėja fiksuoja, kaip lietuviškumas plačiaja prasme tampa „vidujybės dalimi“ (Speičytė 2007: 25). Ankstyvajame Šatrijos Raganos kūrybos etape itin didelės reikšmės turėjo Simono Daukanto tekstai: jie buvo ne tik tautinių idėjų, bet ir individualios kalbos formavimosi šaltinis.

Šiame straipsnyje siekiama aptarti apysakoje *Viktutė* atspindėtą panelės Viktorijos kalbinės refleksijos kryptį, tikintis paaikškinti, kaip Marija Pečkauskaitė virto Šatrijos Ragana.

Straipsnyje, analizuojant panelės Viktorijos kalbos jausmą, pasitelkiama Émile'o Benveniste'o (1902–1976) subjektyvumo kalboje teorija (Benveniste 1971: 223–238), išsikristalizavusi iš XVIII a.–XIX a. lingvistinių idėjų, traktavusių kalbą kaip ilgalaikį ir kartu kiekvieną akimirką praeinantį fenomeną. Benveniste'as tapatina subjekto atsiradimą su pačios kalbos prigimtimi: kalba visada buvo neatskiriama nuo žmogaus būties, žmogus kalbos neišrado. Fundamentali kalbos subjektyvumo savybė pasireiškia žmogui kalbant, tariant „aš“. Būtent kalboje ir dėl kalbos žmogus būna kaip subjektas ir gali kitam prisistatyti kaip „aš“. Individualiai įsisavindamas kalbą, kalbantysis sukuria savo paties vidinę kalbą. Tariant žodžius, susijungia emocija, vaizduotė ir garsas. Benveniste'as tokią kalbos išraišką vadina ritmu (Benveniste

1971: 281–288), bet ne platoniską, o VII–V a. pr. Kr. graikų natūrfilosofų vartota reikšmė: *ρυθμός* (lot. *rhythmos*) ← *ῥυσμῶ, μετα ρρυσμῶ, μετα ρρυσμίζῶ*. Tai – laikinoji forma, prieinama stebėto-

jui, kurią įgyja nuolat judantis Herakleito pasaulis. Tik taip būdamas kalboje, kalbėtojas įsitraukia į reikšmių kūrimo procesą, kuriame jis formuoja save kaip individą ir veikia visuomenę.

SUBJEKTYVUMAS KALBOJE IR RITMAS KAIP FORMA

Šatrijos Raganos kalbai ankstyvuoju laikotarpiu didelę įtaką padarė Daukanto tekstai, todėl vertėtų atkreipti dėmesį į jo ritmo sampratą. Taip pat derėtų paminėti, kad rašytojos ištakos siejamos su vokiečių romantinės filologijos tradicija, paskatinusia Émile'į Benveniste'ą grįžti prie senosios ritmo sampratos. Aiškinant senąjį Benveniste'o ritmo supratimą, plačiai kritikuotas platonizmas. Stengtasi sukurti revoliucinę kalbos sampratą, kalbėjimą suvokiant kaip ritmingą veiklą, per kurią žmogus gali atskleisti savo subjektyvumą (žr. Michon 2021).

Daukanto paskelbtų liaudies dainų *Dainės žemaičių* pratarinėje randame tokią sakinį:

Paprastaj juntantesis žmogus tajgo [stengiasi ką gerai daryti] sawo balso gaudimą tąpydam's ar raukydam's jo posmus arba dalys tej, idant girdiejimo to balso prabudintu szirdieie sawo artimo tou, kou jis sawoie iuntaj, beje: linksmybę ar nuludimą, ir kad girdintesis tou minietu, ir atkartodam's kittims padoutu (Daukantas 1846: VII).

Šiame sakinyje Daukantas vengia skolinio (plg. Bončkutė 2019: 174–180; Bončkutė 2021: 31–38) „ritmas“ – apibūdina jį žodžiais „tąpydam's ar raukydam's“. Visame sakinyje aptariamas ritmo poveikio kitam mechanizmas. Daukantas rašo, kad atlikėjas / kūrėjas pirmiausia pajaučia („juntantesis žmogus“),

paskui sukuria teksto raišką (vaizdą), stengdamasis, kad jos skambesys pažadintų kito širdyje tuos pačius jausmus. Mat tik toks tekstas, kuriame jausmas, garsas ir vaizdas glaudžiai susiję tarpusavyje, paveikia adresatą ir sužadina jo norą pakartoti tai, kas išgirsta. Todėl Daukantas pabrėžia, kad kūrinio poveikis susijęs su mintimi, raiška ir emocija.

Benveniste'as sukūrė subjektyvumo kalboje teoriją, remdamasis Wilhelmo von Humboldto (1767–1835) idėjomis, kurioms įtakos turėjo Johanno Gottfriedo Herderio (1744–1803) požiūris. Herderis kalbą laikė neatsiejama mąstymo dalimi. Jo nuomone, „protą žmogus įgijo tik per kalbą“, be kalbos „subtilūs mūsų smegenų dariniai būtų likę beprasniai, visi mūsų esybės pradai būtų likę neišsivystę“ (Herder 2021: 347). Herderis aptarė kalbos svarbą, ugdant žmogų, formuojantis bendruomenei ir tautai: „Jei tauta turi idėją, ji turi ir žodį jai pavadinti; net ir gyviausia išvalga lieka miglota nuojauta, kol siela nesuranda požymio ir jo žodžiu neįvertina atmintyje, prisiminime, prote, galiausiai tautos prote, tradicijoje; grynasis protas be kalbos Žemėje yra Utopijos šalis.“ Tik kalba susieja žmogų su pirmojo ir galbūt paskutinio mąstančio žmogaus siela (Herder 2021: 347–348). Anot Herderio, kalba padėjo žmogui tapti žmogumi, ji lėmė jo mąstymą ir atvėrė galimybę perduoti veikiant įgytą patirtį.

„Taigi visa žmonijos istorija su visais tradicijomis ir kultūros lobiais yra ne kas kita, kaip šitos įmintos dieviškos mįslės rezultatas“ (Herder 2021: 347).

Tačiau siekiant, kad kitam perduodamas žodis nebūtų tik tuščias kevalas, tušti garsai, kuriuos anas nekritiškai pakartotų, svarbu jį ištarti autentiškai ir nuoširdžiai (Herder 2021: 351–352). Todėl reikia ne tik stebėti pasaulį, bet ir mokytis įtaigiai perteikti įgytą patirtį. „Mūsų burnos alsavimas tampa pasaulio paveikslu, mūsų minčių ir jausmų tipu kito žmogaus sieloje“ (Herder 2021: 346). Anot Herderio, žmogaus mąstymas vyksta viduje, galima sakyti, jis nepalieka pėdsakų, tačiau verbalizuota, garsiai išreikšta mintis yra suvokiama kito. Siekiant, kad kalba turėtų stiprų poveikį, jos negalima vartoti kaip įrankio. Žodyno nereikėtų suvokti kaip instrumentų dėžės, iš kurios meistras traukia ir vartoja žodžius. Kalba atskleidžia kūrybinę žmogaus galią: „per kalbą rega, klausia, apskritai visų jauslių jauta susilieja į vieną ir virsta kuriančiąja mintimi“ (Herder 2021: 135). Kiekvienas asmuo, vartojantis kalbą, turi teisę ją kurti ir ugdyti. Anot Herderio, nuo kalbos prasideda žmogaus protas ir kultūra (Herder 2021: 138).

Herderis domėjosi liaudies kūryba ir poezija. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad kalbos reikia mokytis iš natūraliai atsiradusių liaudies dainų, perteikiančių nuoširdžius jausmus, taip pat pastebėjo, jog gimtosios kalbos garsai dainose išlaikė pirmykštę jausminę prigimtį, jie artimi gamtos garsams. Garsas ir tekstas liaudies kūryboje yra suaugę su gyvenamąja vieta: liaudies dainų kūrėjai pasakoja jiems gerai žinomus dalykus, dalijasi legendomis... Toks įsižeminimas neišsekina kuriančiojo, priešingai: kūryba jam

padeda atgauti jėgas bei energiją. Kūrėjas, jaučiantis ryšį su vieta, dėl jos atsinaujina, o jo kūrybos vaisiai atnaujina visą visuomenę. Tekstas būtent dėl emocinės jo prigimties daro estetinį poveikį (plg. Solanki 2016: 81–92).

Humboldtas išplėtojo Herderio idėjas. Jis, kaip ir Herderis, tvirtino, kad melodija ir ritmas sužadina sielą, fantaziją ir padeda geriau suprasti tekstą. Humboldtas kalbą laiko ne produktu (*Ergon*), o veikla (*Energieia*). Jei kūrėjas tik vartos kalbą (kaip įrankius iš dėžės), neatnaujindamas jos resursų, jo tekstai stoko svarbiausio dalyko – kūrėjo energijos, todėl nepadarys stipraus poveikio. Kalbos kūrimas – tai sintetinė procedūra. Humboldtas, susidūręs su vertėjo darbu, analizavo graikų literatūros kalbos specifiką. Jis pastebėjo, kad nuo to, kaip raišdės kalboje jungiasi į skiemenis, skiemenys – į žodžius, o žodžiai – į didesnius teksto vienetus, priklauso intelektualinis ir net šiek tiek moralinis bei politinis tautų likimas. Graikus ištiko laimingiausias likimas, kokio tik ši tauta galėjo tikėtis: Graikijos darbai ir jėga išnyko, bet ji iki šiol visus stebina savo dvasia bei kalba (plg. Humboldt 1816: XXII–XXIII).

Benveniste'as ragino galvoti apie tai, kaip subjektas būna pasaulyje, pradedant nuo savosios kalbos būties, nes būtent per kalbos aktus išryškunami atskaitos taškai, kurie sudaro subjektyvumo, erdvės ir laiko suvokimo pagrindus (aš-čia-dabar), grindžia referentinę veiklą ir padeda išreikšti subjekto santykį su kitais (Benveniste 1971: 224–225). Kalba ne tik siūlo priemones – joje taip pat apstu „juodųjų skylių“, tuštumų, kurias subjektas kalbėdamas užpildo, taip kuria savo ypatingą „aš“. Nors ši kalbant at-

sirandanti forma (gr. *rhuthmoi*) ir yra momentinė, ji parodo „aš“ statusą. Subjektas, įvaldydamas kalbą, taip pat įgyja „aš“ statusą šioje kalbos erdvėje, bet kartu su kalba jis perima ir kai kuriuos kitų subjektų kalbos elementus. Kalba egzistuoja tarp žmogaus ir jį veikiančio pasaulio: jo pažinimas priklauso nuo subjekto

vaizduotės ir kalbos. Subjektas, pažindamas pasaulį, perimdamas kitų kalbos elementus, kuria kalbą ir per ją veikia kitus. Vykstant šiai apykaitai, kalba formuoja kultūrą bei kultūros subjektą. Tai gi mūsų istoriškumą atskleidžia kalbos aktai, tiksliau tariant, organizuota kalba – kalbos *rhuthmoi*, o ne atvirkščiai.

PANELĖS VIKTORIJOS TAPSMAS

Marija Pečkauskaitė, susipažinusi su Povilu Višinskiu, jau turėjo susiformavusi individualų savo požiūrį į pasaulį, į muziką ir į literatūrą. Rašytojos laišku tyrėjos pastebi, kad Šatrijos Raganos laiškas Vaižgantui itin vertingas, nes padeda pažinti asmenybės istoriją, parodo, kad ji „buvusi svajinga asmenybė, vaikystėje žengusi pirmuosius rašytojos žingsnius“. Vaižgantui rašytame autobiografiniame laiške ji, atsigręžusi į praeitį, „rekonstruoja gerąją vaikystės patirtį, kuri susijusi su meniniais gebėjimais, saviugda“ (Bankauskaitė-Sereikienė, Karolina Statkevičiūtė 2015: 195–196). Laiškuose Višinskiui rašytoja gana stipriai išreiškia žemaitišką savimone, kurią ji pripažįsta esant svarbią ir gintiną. Nors Šatrijos Ragana ir žinojo, kad apie jos lietuvių kalbą dar galima išsakyti daug priekaištų, gynė savuosius tekstus, pastebėdama, jog, nenusistovėjus lietuvių kalbai, leistina rašyti, kaip individualybė diktuoja (Šatrijos Ragana 1986: 325–326). „Autorė kategoriškai teigia, kad rašytojas turi remtis savo protu ar intuicija, o filologai – tyrinėti ir kritikuoti, bet ne taisyti tai, kas paties autoriaus iš širdies sudėta. Jie turi prabilti savita kalba, būdinga tik tam laikotarpiui ar asmenų grupei (bendruomenei), o kūrinio sintak-

sė negali būti koreguojama“ (Bankauskaitė-Sereikienė, Karolina Statkevičiūtė 2015: 191). Šatrijos Ragana savo laiškuose Vaižgantui pabrėžė, kad autentiškumas yra itin svarbus kūrybos aspektas.

Apysaka *Viktutė* unikali ne tik tuo, kad atspindi ypatingą rašančios moters požiūrį į save bei pasaulį, kurį ji ryžtasi išsakyti dienoraščiu, bet ir tuo, kad apysakos herojė, kaip ir pati autorė, žengia pirmuosius žingsnius, kurdama lietuviškąją tapatybę bei įsisavindama protėvių kalbą, ir apmąsto šias pastangas. *Viktutė*, pirmosiose dienoraščio eilutėse išreiškusi rašymo intenciją, yra įsitikinusi, kad ir po daugelio metų išsakyti jausmai bei mintys sugrąžins ją į praeitį, prikelta atmintis sužadins jausmus:

Atėjo man noras rašyti dienių. Dvi yra priežastį, įkvėpusi man tą užmanymą: 1-o, ne visados tegalima išsakyti visus savo jausmus ir mislis; o kadangi slėpti jie savyje yra man sunku, išliesiu juos nors ant popėrio. 2-o, jei sulauksiu senatvės, kada jau atsitikimai ir jaunystės jausmai išblyšk atmintyje, malonu man bus, paėmus tą dienių, atminti „gerus, senus laikus“ ir lyg antrą sykį pergyventi (Šatrijos Ragana 1903: 3).

Viktutė imasi dienoraščio, nes jos asmeniniame gyvenime įvyksta du posū-

kiai. Vienas iš jų – ji pradeda veiklios moters gyvenimo etapą: kartu su seserimi, patriarchalinei sistemai dar egzistuojant, imasi žemajam luomui būdingos namų ir ūkio ruošos bei jos organizavimo darbų („apimant gaspadorystę“, Šatrijos Ragana 1903: 3), sulaukdama namiškių ir aplinkinių pašaipų. Viktutės modernios moters istorijos pradžia sutampa su apsisprendimu grįžti prie lietuviškosios protėvių tapatybės. Gaspadorystė ir apsisprendimas būti „litvomanė“, t. y. mylėti „savo tėvynę ir kalbą“ (Šatrijos Ragana 1903: 13), labai džiugina, bet kartu ir sukelia abejonių, kurias ji nori ramiai, nuo visų atsiskyrusi, apmąstyti ir užrašyti, rasti sprendimą. Kiti įrašai, dėl kurių mergina imasi dienoraščio, susiję su būsimo įvykio – pirmosios meilės nuojauta. Tad dienoraščio autorė nujaučia, kad įrašai yra vertingi kaip išgyvenamos unikalios patirties liudytojai, jie yra orientuoti į ateitį, todėl svarbu, kad užrašytas žodis būtų kokybiškas.

Rašytoja, neturėdama pakankamai raiškos priemonių, pasakojimą organizuoja kaip jaunos bajoraitės, trokštančios gerai išmolti lietuviškai, pokalbį su savimi. Ši prieiga legitimuoja Viktutės šnekamosios kalbos, išmoktos iš tarnų ir valstiečių, vartojimą. Dienoraštyje Marija Pečkauskaitė fiksuoja, kad rašomoji kalba sunkiai sekasi („Ir tokiu budu susirašova: jis lietuviškai, ir aš teipogi surinkus spėkas, rašau laiškus ant pavyzdžio Babelio bokšto: pusiau lenkiškus, pusiau lietuviškus“, Šatrijos Ragana 1903: 14), tačiau ji nusprendė gerai ją išmolti, kad įtrauktų valstiečius į modernios Lietuvos gyvenimo ratą:

Veliju išmokinti nors keletą žmonių rašyti ir skaityti, nors keliems palengvinti

sunkų gyvenimą (Šatrijos Ragana 1903: 7).

Viena tik bėda: kaip aš ji mokysiu lietuviškai, kad pati nemoku?! Kalbėti moku šaip-teip; bet rašyti, kaip reikia, gramatiškai – nė trupučio... Na, raidės jug tokios pat, o rašys teip, kaip ištaria (Šatrijos Ragana 1903: 8).

Sunku man labai skaityti lietuviškai: daugybės žodžių nesuprantu visiškai, daugybės nemoku ištarti. Kad bent greičiau galėčiau pramokti! (Šatrijos Ragana 1903: 13).

Viktutės tapatybės jausmas yra išskverbęs giliai, ji jaučia ryšį su protėviais, sąsajos su praeitimi ją verčia grįžti prie ištakų, prie protėvių kalbos:

Dabar ir aš štai: ant lenkiškos kalbos išlavinta, girdinti nuolat, juog esu lenkė, kas esu ištikrujų?! Ar-gi galiu pasakyti, su ranka ant širdies, kad esu lenkė, aš, kurios tėvai ir bočiai Lietuvoje gime, gyvenę ir mirę, kuri teip myliu Lietuvos žmones, Lietuvos dainas, kalbą, girias ir laukus? (Šatrijos Ragana 1903: 10).

Apysakoje Viktutė samprotauja apie glaudų kalbos ir tautos ryšį:

Pripažinus save už lenkę, svajodama apie tėvynę – Lenkiją, kokį sąryšį turėčiau su Lietuvos žmonėmis? Vezdama lenkišką propagandą, naikindama lietuvišumą, ar gi galėčiau susiartinti su prastais žmonėmis, ar mokėčiau juos apšviesti, pamokinti? Aš – lenkė, o jie lietuviai, stovėtume toli-toli kits nuo kito.

Ne! gana jau to atsitolinimo, to skirtumo! O idant jis išnyk tų, kad įtekme turėtume ant žmonių – reikia teippat jausti, kaip jie, teippat kalbėti, tą patį mylėti. (Šatrijos Ragana 1903: 10).

Viktutė, pati save skatindama puoselėti lietuviškumą, randa moralinių argumentų:

Lietuviška kalba užmiršta, neišlavinta, nėra jokios lietuviškos literatūros, vis tai tiesa, bet ar dėlto turime tiesą jos visiškai išsivadėti?! Sunus, apleidžiantis sergančią ir nuvargintą motiną – daro didesnę niekšystę, nei kaip apleizdamas ją laimėje. Musų tėvai paklydo, pametė savo kalbą – musų priedermė atiteisti jų kalčias (Šatrijos Ragana 1903: 10).

Viktutė, žadindama savo tapatumą, aktyviai naudoja ne tik praeitį, bet ir tai, ką labiausiai mėgsta, – muziką, dainas:

Neišpasakytai patinka man jos! Meliodija jų perdaug gal monotoniška ir liudna, bet man teip suprantama ir teip gerai išreiškianti musų žmonių dvasią. Tarsi – matai rusvus, lygius laukus, nurukusias žemas tribeles; tarsi girdi tamsių miškų užimą [...]. Pamėgo man tos dainos nuo pat kudikystės ir daug, daug jų išsimokinau. Ir dabar tankiai įeinu pas mergaičių ir vedu vis naujas ir naujas daineles. Pradėjau jas užrašinėti; tokiu budu surinksiu jų daugybę nuo tankiai persimainančių tarnaičių (Šatrijos Ragana 1903: 9).

Tokiu būdu kalbai suteikiama dviguba reikšmė. Viktutė siekia pasisavinti kalbą iš tautos aruodų savo reikmėms, kad galėtų išreikšti savo konkretų požiūrį į pasaulį ir save, o paskui jį perduoti artimosios aplinkos ratui. Dėl lietuvių kalbos Viktutei tampa įmanoma natūraliau bendrauti su valstiečiais, kurių kultūrinimu ji yra susirūpinusi. Lietuvių kalba sukuria galimybę steigti kitos kokybės bendruomenę. Herojė, kritikuodama kitų bajorų tradicinį požiūrį į liaudį, jos palaikomą tamsumą, atkreipia dėmesį, kad ne kiekvienas žodis duoda vaisių: „Et! toks jų ir patrijotizmas! visas paremtas tik ant žodžių, ant svajonių apie lenkišką karalystę ir ant atminimų, senų,

gerų laikų!..“ (Šatrijos Ragana 1903: 15). Rašytoja Viktutė lūpomis išreiškia suvokimą, kad kalbėjimas turi būti etiškas, nes jis veikia ir lemia santykius tarp žmonių. Viktutė ne kartą bando apibūdinti diskurso poveikio mechanizmą:

Labai mėgstu dainuoti, ypač lietuviškai, apima mane tadą entuzijazmas (Šatrijos Ragana 1903: 30).

Augštai statau jautrumą pas žmonių: žmogus kol giliai jaučia, yra gabus prie augštų minčių ir didžių darbų, prie pasišventimo. Juo mažiau žmogus jaučia, tuo mažiau yra žmogumi (Šatrijos Ragana 1903: 31–32).

Nedaug teskaičiau gražių lietuviškų eilių; kaip graži ta kalba poezijoje! Ir daktaro eilės, jei būtų lenkiškos, rodos, nebutų teip gražios, teip meliodiškos (Šatrijos Ragana 1903: 36).

Dėl kalbos kalbantysis ir jo klausanti būtybė nuolat save kuria, nuolat atranda save iš naujo. Viktutė trokšta kalba perteikti savo individualumą, bet kartu būtina iškelti kitą asmenį, tą, kuris, būdamas toks, koks jis yra, vis dėlto persiimtų kito pasauliu: „Nė su kuo nepasikalbėsi teip užimančiai, teip širdingai; nieks tokios teisingos nuomonės apie viską nepasakys, nieks teip nepagrajys, nepasiklausys muzikos teip, kaip jis...“ (Šatrijos Ragana 1903: 42). Tad apysakoje išreiškiama mintis, kad kiekvienas kalbėjimo aktas turėtų būti etinis, socialinis ir politinis veiksmas: „myli tėvynę – įkvėpk tą meilę savo tautiečiams“ (Šatrijos Ragana 1903: 45). Steigiant naują, modernią bendruomenę, būtina surasti tinkamus žodžius gimstančios naujos realybės išgyvenimui aprašyti.

IŠVADA

Prielauda, jog apysakoje yra autobiografinių elementų, rodytų, kad Šatrijos Raganai kalba *a priori* nebuvo normatyvinė struktūra, kurios tobulai nemokėdama, ji privalėtų užgniaužti savo kūrybinį potencialą. Ji jautė esminę kalbos prigimtį – jos subjektyvumą. Taip pajusti kalbą buvo įmanoma, tik įsibūnant į gyvenamąją vietą, stiprinant ryšius su

lietuvių bendruomene. Sąveikaudama su kaimo bendruomene, rašytoja ne tik turtino savo kalbą, bet ir sugėrė jos kultūrą, pajuto jos poreikius. Rašytojos individualumas radosi ne iš suvokimo, kad ji yra savimi, bet iš vienybės su kitais jausmo, iš savęs atradimo kitų gyvenime, išreiškiamo reikšminga protėvių kalba.

Literatūra

- Bankauskaitė-Sereikienė Gabija, Statkevičiūtė Karolina. 2015. Šatrijos Raganos egodokumentų sąsajos: laiškai ir atsiminimai, *Acta Litteraria Comparativa* 7: 184–199.
- Benveniste Émile. 1971. Subjectivity in Language, *Problems in General Linguistics*: 223–238, trans. Mary Elizabeth Meek, FL: University of Miami Press.
- Benveniste Émile. 1971. The Notion of „Rhythm“ in its Linguistic Expression, *Problems in General Linguistics*: 281–288, trans. Mary Elizabeth Meek, FL: University of Miami Press.
- Bončkutė Roma. 2019. Kultūros sąvokos raiška Daukanto darbuose, *Logos-Vilnius* 98: 174–180.
- Bončkutė Roma. 2019a. Istorinių Šatrijos Raganos pasakojimų Lietuvos senovės septyni paveikslai daukantiškieji šaltiniai, *Senoji Lietuvos literatūra* 48: 122–148.
- Bončkutė Roma. 2019b. Simono Daukanto pėdsakas Šatrijos Raganos kūryboje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 42: 239–265.
- Bončkutė Roma. 2021. Herderio koncepto *Humanität* raiška Daukanto veikale *BUDA Senovės-Lėtuvių Kalnienų ir Žamajtių (1845)*, *Logos-Vilnius* 108: 31–38.
- Daukantas Simonas. 1846. *DAJNES Žiamajtių pagat Žodių Dajninikū išsraszytas*. Pirmasis Pėdelis, Petropilie: Spaudinie pas C. Kray.
- Herder Johann Gotfried. 2020. *Idėjos žmonijos istorijos filosofijai*, t. 1. Iš vokiečių k. vertė Alfonsas Tekorius. Vilnius: Margi raštai.
- Herder Johann Gotfried. 2021. *Idėjos žmonijos istorijos filosofijai*, t. 2. Iš vokiečių k. vertė Alfonsas Tekorius. Vilnius: Margi raštai.
- Humboldt von Wilhelm. 1816. Einleitung. *Aeschylos Agamemnon*: III–XXXVII, metrisch übersetzt von Wilhelm von Humboldt. Leipzig: bei G. Fleischer dem Jüngern. Prieinamas internete: <https://books.google.lt/books?id=b9IYAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>.
- Michon Pascal. 2021. Émile Benveniste and the Notion of Rhythm, *Rhuthmos* (Plateforme internationale et transdisciplinaire de recherche sur les rythmes dans les sciences, les philosophies et les arts) 02 08. Prieinamas internete: <<https://rhuthmos.eu/spip.php?article2695>>.
- Šatrijos Ragana. 1903. Viktutė, *Dirva-Žinyras* Nr. 2. Shenandoah: Pa. V. Šliakio (Stagaro) spaustuvė.
- Šatrijos Ragana. 1986. *Laiškai*. Parengė Janina Žėkaitė. Vilnius: Vaga.
- Solanki Tanvi. 2016. Rhythmus gegen Den Fluss: Herder, die Oralität der Griechen und das ‚Meer der Gelehrsamkeit‘, *Materialitätsdiskurse der Aufklärung*: 81–92. Thomas Bremer (Hg.). Halle an der Saale: Universitätsverlag Halle-Wittenberg.

Nuorodos

¹ Peterio Høego romanis *Miss Smilla's Feeling for Snow* (JAV leidimas pavadintas *Smilla's Sense of*

Snow; dan. *Frøken Smillas fornemmelse for sne*) Danijoje išleistas 1992 m.